

Ø-LEJREN PÅ LYØ I 40 ÅR

DET STARTEDE MED MØLLEN PÅ LYØ

Pris 30 kr.

**Søren Vadstrup &
Poul Hartvig fortæller**

LYØ MØLLE

Af Søren Vadstrup

En personlig beretning om LYØ 70 - før, under og efter

I 1969 var vi en gruppe unge mennesker, fra to meget forskellige egne af landet - Sønderjylland og København/Nordsjælland - der gik i gang med og efterfølgende gennemførte et - set i bakspejlet - ret vanvittigt projekt på øen Lyø, syd for Faaborg.

Tyvstart i Ny Hedeby-lejren 1968-69

Vi havde mødt hinanden på Det Danske Spejderkorps lejr eller nærmere bestemt Center for historiske håndværk, Ny Hedeby ved Åbenrå.

Hedeby-projektet var skabt og ledet af T. Hartvig Nielsen fra Endrupskov ved Gram i Sønderjylland. Hartvig havde før dette stået for bygningen af en kopi af Ladby-skibet i 1963, det på dette tidspunkt bedst bevarede og bedst kendte danske vikingeskibsfund.

Kopien af Ladbyskibet, IMME GRAM, var bygget og sejlet af almindelige spejdere, og det var baggrunden for Ny Hedeby-projektet i 1968-69, hvor man ville bygge en rekonstruktion af vikingetidens berømte, men for længst forsvundne by for enden af Dannevirke, Hedeby.

Bytomten, der nu ligger i Tyskland, blev udgravet arkæologisk i disse år, så der kom mange interessante oplysninger om huse, gader og havne i vikingetiden.

Ny Hedeby-projektet gik også ud på at samle alle Danmarks spejdere til landslejr i Ny Hedeby i 1969 - og de 'sejeste' af disse kom enten sejlene til lejren i eget vikingeskib eller man byggede en vikingevogn, et vikingehus eller lignende, som optakt til den fælles lejr.

Jeg selv, der gik i 2. og 3. G i Hillerød i 1968-69, gjorde alle tre ting: Sammen med Hartvigs søn Poul Hartvig, der var i bådebyggerlære i Hundested, kun 11 km. fra min bopæl i Frederiksværk, Pouls søster Ingelise, hendes kæreste Harry og et par lokale folk, byggede vi en kopi af en 10 meter lang klinkbygget egetræs-båd fra vikingetiden, fundet sammen med Gokstads-skibet i Norge, den såkaldte Gokstad-seksæring.

I denne selvbyggede båd, IMME HEIDRUN, sejlede vi fra Langelinie-kajen i København til Åbenrå og til Ny Hedeby i ugerne inden lejren i 1969. Undervejs var vi inde på Lyø og her oppe og se møllen, der ikke så særlig godt ud.

Sammen med min lokale spejdertrop i Frederiksværk byggede vi først et vikingehus, et halvt nedgravet såkaldt 'grubehus', derhjemme, og siden et dobbelt-grubehus under forlejren i Ny Hedeby, hvor vi kunne bo under selve lejren.

Danmarks første kirke, bygget af selveste Ansgar, lå ifgl. sagnet i Hedeby - men tomten efter denne er aldrig fundet. I 1967 udgravede andre arkæologer imidlertid 'Thjodhildes kirke' ved Erik den Rødes gård Brattahlid i Grønland. Så hvad var mere naturligt end at bygge kopi af denne lille tørvekirke, som Ny Hedeby's kirke.

Denne opgave fik Ny Hedebylejrens 'Lagmænd' som delprojekt, hvorfor vi fandt på at kaldes os selv for 'Thjodhildes klan'. Det var derfor Thjodhildes Klan, der organiserede og stod for Ø-lejren på Lyø i 1970.

Og endelig arbejdede jeg som 'Lagmand', dvs. som en slags arbejdsleder, med forskellige projekter i forbindelse med selve Ny Hedebylejren. Bl.a. klokkestøbning i bronze, indgangsportalen til lejren med udskårne dragehoveder og i det hele taget udsmykning til husene med træskærerarbejder. Dette skete også inden selve lejren.

Ø-lejr-idéen opstår

Da Ny Hedebylejren var slut regnede 'Ny Hedeby-folkene' som os bestemt med at projektet skulle fortsætte som et 'Historisk Håndværks-Center', hvor vi kunne eksperimentere videre med skibsbygning, husbygning, indretning og brug af husene osv., ligesom Forsøgscenteret i Lejre, der dækkede jernalderen, men hvor vi ville tage vikingetiden med bl.a. skibene op.

Men dette blev af forskellige grunde ikke til noget. Tværtimod begynder spejder-korpset at rive store dele af 'vores' Ny Hedeby ned.

Men vi var ikke sådan at slå ud, så da Poul Hartvig i efteråret 1969, hvor alt dette foregik, foreslog at vi i stedet kunne istandsætte en gammel vindmølle på Lyø, var vi straks med på ideen.

Det var jo i ungdomsoprørets dage, så vi kunne da bare starte vores egen 'spejderbevægelse' hvis det skulle være. Bare større og bedre end den gamle.

Poul havde via forskellige sejlture med IMME GRAM ofte været på Lyø og været oppe i møllen, mens den var i langt bedre stand end nu, hvor den forfaldt mere og mere – og det var jo synd. Det måtte vi gøre noget ved. Vi havde som nævnt også sejlet forbi Lyø og været oppe i møllen med IMME HEIDRUM i sommeren 1969.

Muligheden for at gennemføre dette, blev styrket efter at Hartvig var blevet hyret af Kulturministeriet til at stå for forskellige aktiviteter i forbindelse med det Europæiske Naturfredningsår i 1970.

Man ville specielt appellere til unge – der gennem disse aktiviteter, kunne opleve en sommerferie ud over det almindelige. 'Kulturministeriets Forsøgslejre' var arbejdstitlen. 'Det fri Samfunds' samtidige planer om en 'Woodstock-lejr i Thy' spøjte nok også i ministeriet.

Forberedelserne forgik i efteråret 1969 og foråret 1970. Da vi var en 'fast-tømret' gruppe, der havde kastet vores øjne på Lyø Mølle, var 'vores' Ø-Lejr, som forsøgslejrene nu blev kaldt, først på plads med emne, sted og personer.

På et seminar for alle medvirkende hjemme hos Hartvig i Endrupskov i januar 70, så i alt fire lejre på hhv. Lyø, Livø, Møn og Nekselø dagens lys - også med forskellige af vores 'medlagmænd' som organisatorer, bl.a. Frieling (Nekselø) og 'Darzee' (Møn). Elith Nørreholm fra Danmarks Radio var også aktivt med i dette.

I februar 1970 var vi klar med brochurer mv. og vi fik en stand på en messe i Bella-Centeret under 'Camping 70', hvortil vi lavede udstillingsmaterialer og forskellige aktiviteter. Vi medbragte bl.a. en spand trætjære og en rulle tjæret tovværk, der duftede over hele udstillingen og det trak mange tilskuere til vores helt anderledes udstillings-stand.

Forlejr

I påsken i marts 1970 holdt organisatorgruppen (teamet) 'forlejr' på Lyø, hvor vi boede i ét af ejerne, Sara og Vilhelm's huse på Lyø, mens vi ryddede op i og omkring møllen for diverse materialer, vi fjernede svikstillingen/omgangen, der var rådden og skulle fornyes og vi knyttede lokale kontakter til købmand, ordnede leje af grund til lejren mm.

Jeg selv var i oktober 1969 startet på arkitektskolen i København, så jeg blev (her efter få måneders uddannelse på skolen) hurtig udnævnt til projektets arkitekt.

Havde jeg haft den viden og kunnen, som jeg har i dag, efter 35 år som restaureringsarkitekt, var jeg formentlig aldrig gået i gang med et så håbløst restaureringsprojekt som dette.

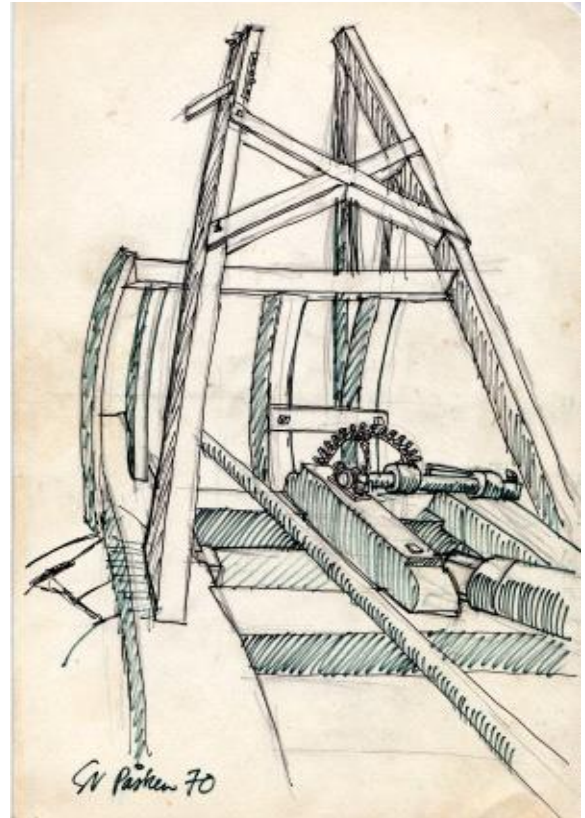
Møllens hat var hullet som en si, så regnvandet væltede ned og fugtede det indvendige træværk, murværk og jerndele op. Murværket var i meget frem-skreden forvitring udvendigt og indvendigt. Støbejernsvinduerne var ødelagte og vingerne var for længst væk og det samme med en stor del af inventaret.

Vi havde under selve lejren besøg af Nationalmuseets mølleekspert Anders Jespersen, der lidt hovedrystende hjalp os med forskellige gode råd.

Men det tænkte vi ikke så meget over dengang i 70-erne. Alt var muligt for os og Verden stod åben. Sådan var det bare, og det skal da også siges, at projek-tet rent faktisk var ret tæt på at lykkes.

Vi havde åbenbart allerede fået leveret nyt tømmer til svikstillingen, for på denne frihåndstegning, jeg lavede den 28.3.70 ligger der en stor stak tømmer i forgrunden. Jeg husker det derudover som en ualmindelig kold påske, hvad man også godt kan se på billedet.

Forskellige af mine frihåndstegninger fra påsken 1970, hvor man bl.a. se hvor slemt møllen har det. Men vi havde derfor masser af dejligt arbejde at gå i gang med.

T.v. ses Pryds i gang med glarmesterarbejdet. Et af 'Thjodhilde-klanens' kendemærker var dengang hjemmestrikkede huer i 'cyclame-farver', min var skriggrøn, så farver ville nok have livet op på denne tegning.

På min tegning af Lyø Mølle fra påsken 1970 var der stadig hat på, men denne måtte snart tages ned, så vi kunne fremstille en ny.

Så under næsten hele Ø-lejren var møllen helt uden hat.

Men den 30. juni, kl. 14.00 var der rejsegilde og spærene var rejst.

Under en 'efterlejr' den 10. – 17. august fik vi lagt egespån på hatten – og møllen var reddet rent fysisk de næste mange år – ja 40 år, kan vi jo se i dag.

Ø-lejren på Lyø i 1970

Selve Ø-lejren fandt sted den 27. juni til den 8. august - seks uger, der ikke kan beskrives. Det var en på mange måder fantastisk oplevelse, som vi alle lærte en utrolig masse af.

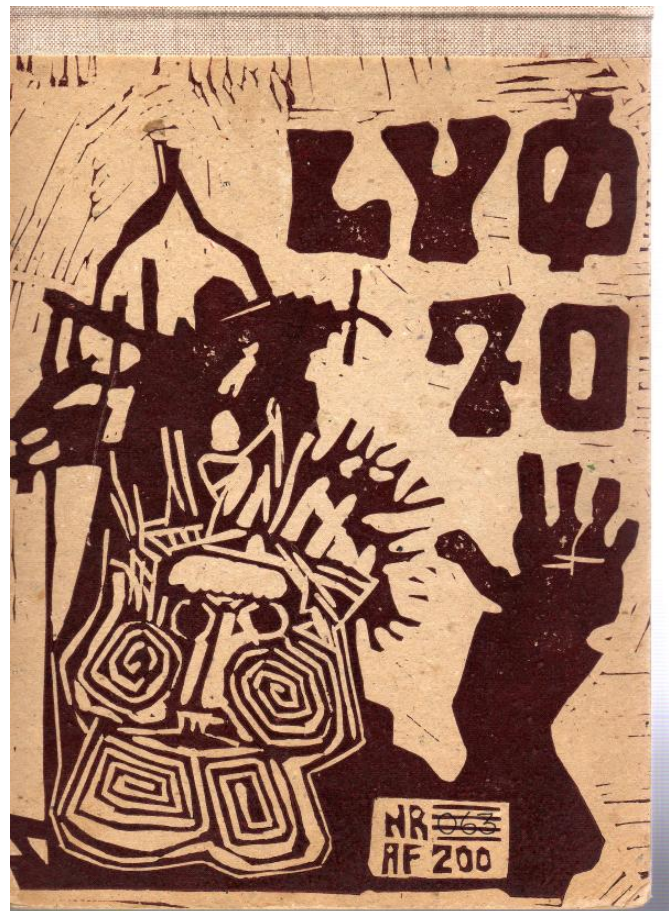
Ud over istandsættelsen af møllen ville vi også skrive og illustrere en bog om Lyø, om Lyø-lejren og om, hvad vi havde gjort, lært og oplevet under møllens restaurering.

Bogen 'Lyø-70', som vi skrev under selve lejren - med mange gode bidrag fra lejrdelegerne - blev trykt i 200 eksemplarer inde på Kulturministeriets kopimaskine. (Bogen kan ses på udstillingen på Lyø Kultur- og Besøgscenter).

Så 'alt' kan faktisk læses i denne, lige fra saftige uddrag fra lejrens daglige avis 'Ørentvisten', anekdoter fra ø-lejren, anekdoter fra Lyø's historie, flora og fauna osv. osv.

Lyø-bogen er et imponerende flot arbejde, for øen, for ø-lejren og for os som 'team', der stod for lejren.

Lyø-bogens forside. I bogen er der kapitler om øens geologi, topografi, befolkningsstallet, Lyø by, Lyø kirke, antikviteter, tøj, traditioner, sagn og anekdoter, fødsel og dåb, bryllup, julegæst, madopskrifter, musikliv, sognefogeden fortæller, den lyøboske dialekt, harefangst, Lyø's fugle, træk af Lyø's historie, møllens restaurering, rejsegildet, sejlads, håndbold, om ørentviste omm.

Vi var ca. 20 i ledelsesteamet, dog ikke alle sammen samtidigt. Ud over os var der omkring 100 lejrdeleger, der betalte 15 kr. om dagen for mad og logi i store civilforsvarstelte.

Min opgave var, sammen med Poul Hartvig, der var teknisk leder på møllen, at organisere det konkrete arbejde på møllen, hvilket var ret sjovt.

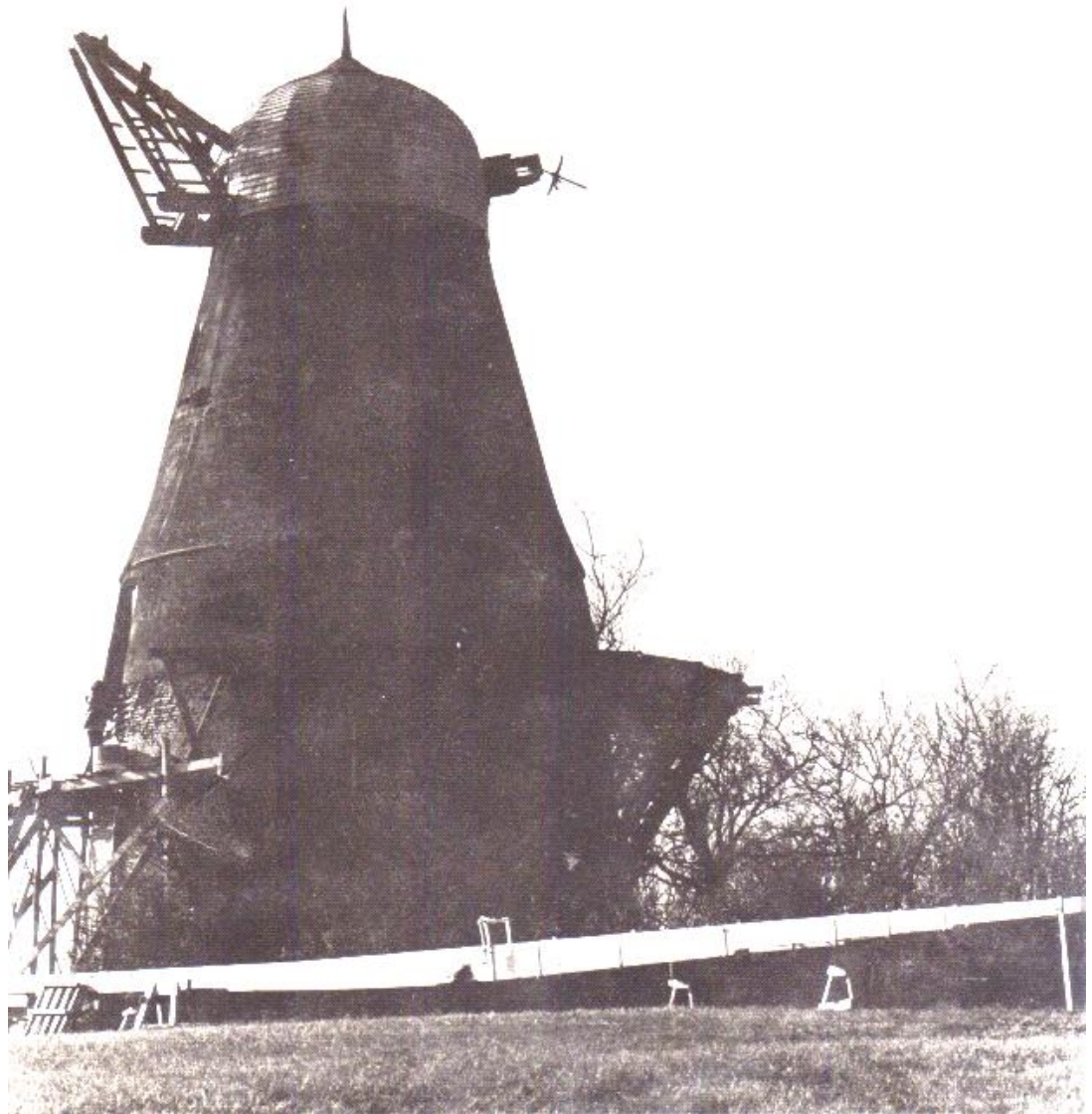
Nu kom alle 100 deltagere ikke hver dag, men mange ønskede at være med her. Vi holdt byggemøde hver dag lige over middag – hvor det egentlige arbejde gik i gang. Her blev alle processer og arbejder gennemgået. Her fik den vordende arkitekt og formidler mange nyttige erfaringer. Der blev tegnet og fortalt, så de almindelige mennesker – eller de ikke så få håndværkere, der også kom som lejrdeleger – kunne forstå det. Selv vidste jeg på daværende tidspunkt ikke alverden, og når jeg genlæser de 20 siders tekst, jeg har skrevet og tegnet til 'Lyø-bogen', er der flere ting, jeg nok vil gøre lidt anderledes i dag. Men alt skal jo læres til en begyndelse, og jeg lærte meget på denne måde.

Jeg har sjovt nok netop gennemført restaureringen af 2 markante murede vindmøller i Danmark, der ligner Lyø Mølle ret meget: Dybbøl Mølle ved Sønderborg og Dyrehave Mølle ved Nyborg. Derudover er jeg medlem af et nuværende 'Møllelaug' til Viby Mølle på Nordøstfyn, der hver sommer kører med sejlvinger en gang om ugen. Så man kan næsten sige med W.C.Fields ord: '(M)øllen blev hans skæbne'.

Det var rent faktisk ret imponerende, hvad vi fik lavet på møllen, men vi var jo også mange mennesker, hvad der både var en fordel – og en ulempe, da det krævede sin 'mand' at organisere noget arbejde, de kunne finde ud af og komme til, for hinanden.

Der skete så vidt jeg husker ikke en eneste ulykke, heldigvis, for der var jo langt til sygehuset.

- Vi fik repareret murværket med nye mursten til erstatning for de forvitrede
- Vi udskiftede krøjbukkens kraftige tømmerkonstruktion
- Vi fik ny hat på møllen incl. spær og spånbeklædning.
- Vi købte et sæt nye vinger til møllen (Fra Sanderum mølle på Fyn), fik disse skrabet af, imprægneret (med C-tox, der er strengt forbudt i dag) og malet.
- Mange rådne bjælkeender blev udskiftet
- Trapperne blev fornyet. Gulvene blev fornyet
- Alt træværk i møllen blev imprægneret med C-tox.
- Svikstillingen blev halvvejs fornyet
- Nye døre og porte til svikstillingen
- Alle metaldele blev rensede af for rust og malet
- Indvendigt blev alle vægge pudset og hvidtet
- Vi fik støbt nye støbejernsvinduer, kopistøbt efter et af de gamle, der var komplet – malet dem, muret dem ind og sat glas i. Én, der havde oplevet dette fortalte mig for nyligt, at jeg havde lært ham at klippe rudeglas til, med runde kanter, med en almindelig saks, *i en balje vand*. Hvorfor ikke? Alt kunne lade sig gøre dengang.

Lyø mølle fotograferet efter afslutningen på Ø-lejren i 1970

Projektet for næste års Ø-lejr i 1971 var at montere de store møllevinger, der her ses klar, imprægnerede, nymalede og kridhvide, lagt på bukke foran møllen. Herefter skulle vi sætte klapper på montere vindrosen og istandsætte og reparere alt maskineri, så Lyø Mølle kunne komme til at køre og male mel igen. Det var planen.

Men det skulle vi altså alligevel ikke, og vingerne lå bare og rådne uvedligeholdt bort i de kommende år.

I stedet byggede vi en veritabel flåde af vikingeskibskopier (over 10 stykker i alt), og det er jo heller ikke så dårligt, men Lyø fik aldrig sin vindmølle til at køre igen og stå fin og flot som vartegn i landskabet, som det var vores drøm.

Der skete også andet på Lyø-lejren i 1970

Der skete også meget andet på de seks ugers Ø-lejr på Lyø i 1970. Vi medbragte vores egen lille 'flåde' af vikingeskibe, IMME HEIDRUM og IMME DRAUPNER, som vi organiserede sejlture i for lejrdeltagerne. IIMME FRAM kom også på besøg og lagde til, lige ud for kysten ved lejren.

IMME DRAUPNER – i baggrunden, på vandet...

IMME HEIDRUM – i mere sikkerhed på land.

Hvorfor gjorde vi det?

Jeg har spekuleret over, hvorfor vi gjorde alt dette, og hvad det har ført med sig siden.

Jeg kan kun tale for mig selv, men jeg tror at de andre i 'teamet' er meget enige. For mit eget vedkommende fik disse år ret stor betydning, kan jeg se i bakspejlet. Måske ikke så meget selve Lyø-lejren, men oplevelsen af det samvær, vi havde, både i teamet og med deltagerne, har jeg selv forsøgt at føre videre i en række lignende projekter. Derfor vil jeg forsøge at beskrive denne oplevelse – vores ideologi, om man vil.

Både i selve spejderarbejdet, hvor fremstillingen af lejrarbejder af træ, indretning af lejrpladsen osv. interesserede mig meget, og i Ny Hedeby-projektet, Imme HEIDRUM (kopien af Gokstad-seksæringen i Hundested) og Lyø 70 samt ROAR LINDE i 1971 – plus mine egne lignende projekter, der fulgte efter: IMME SÆRIMMER (1973-74), IMME SKINFAXE (1979-82), ROAR EGE (1983-84), HELGE ASK (1990-91) og Raadvad-Centeret (1987-2003) – har jeg selv været drevet af 3 ting, (i prioriteret rækkefølge):

- 1: Håndværket - og 'learning by doing'. Det at arbejde med og skabe noget med sine egne hænder eller med værktøj – i praksis.
- 2: Fællesskabet – at skabe noget sammen med andre og opleve et fællesskab, venskab og samvær under dette. Hvor man kommer til at kende hinanden godt.
- 3: Ægte oplevelser, som man skaber selv, sammen med andre, helt fra bunden. Ikke færdigkøbte eller gennemtyggede oplevelser eller projekter, som andre har udtænkt.

Der er ingen tvivl om, at det er værdier både fra ens forældre og hjem, men også fra spejderbevægelsen, der går igen her. Jeg vil tilføje to yderligere, måske meget personlige, aspekter hertil:

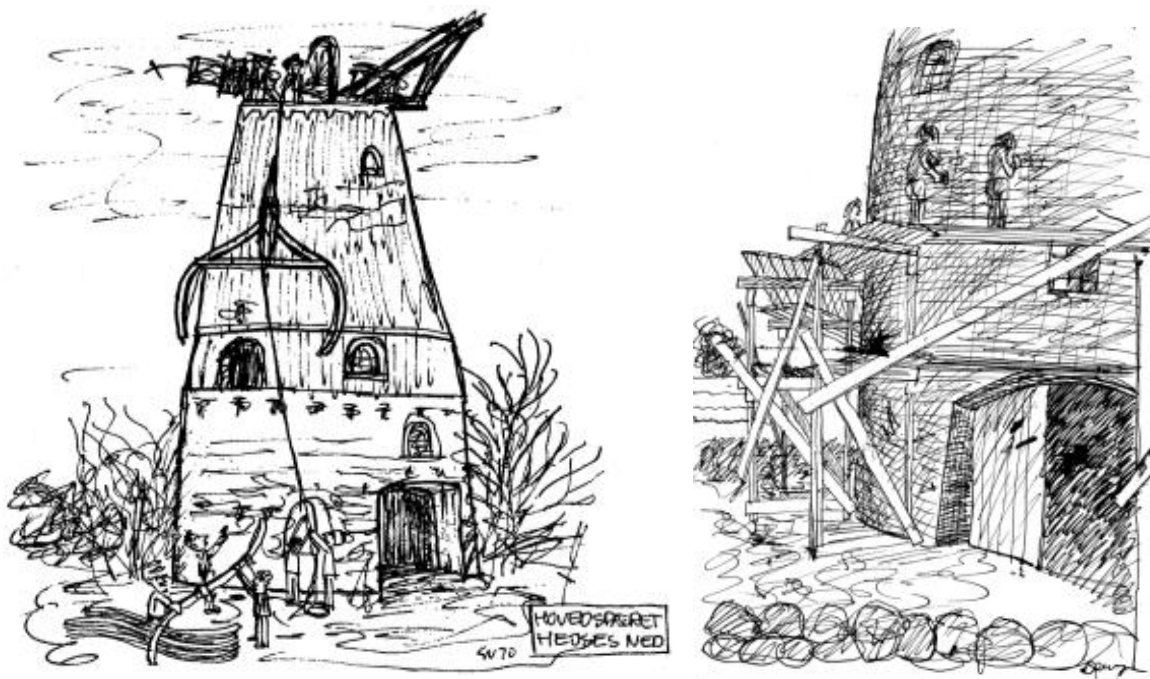
- 4: At udbrede vores fællesskab og oplevelser til andre, bl.a. gennem lejre, hvor alle kan deltage, gennem almen formidling til besøgende eller gennem bøger, publikationer, artikler osv.
- 5: Det fascinerende ved Lyø-projektet var også at opleve den 'lærdom' om *fortiden*, som man får ved at arbejde med at istandsætte gamle huse (og skibe), herunder når man rekonstruerer disse – helt eller delvist – så tro mod originalens materialer og metoder som muligt.

Så hvis jeg skal følge tråden tilbage, er det nok den vinkel, ud over de fire andre, som jeg selv har forsøgt at videreudvikle, i de vikingeskibsprojekter, jeg har stået for, og hvor alt er udført minutløst som originalen, som et historisk forsøg – og i det arbejde, jeg har lavet i Raadvad-Centeret indenfor bygnings-

bevaring i Danmark, Grønland, Færøerne og i Island. Ja lige i disse år bruger jeg min bindingsværksgård på Fyn på denne måde, og har store oplevelser af dette.

Her mangler jeg dog *fællesskabet*, som har været en stor del af alt, hvad jeg har beskæftiget mig med – måske med baggrund i bl.a. Lyø mølle – men jeg må indrømme, at jeg stort set ikke savnet det her, i min fremskredne alder. Jeg har vist også overstået min værnepligt her.

Et interessant aspekt ved Lyø-projektet og stort set samtlige de andre projekter, jeg har været i gang med, som jeg har tænkt lidt over, er de økonomiske forhold: Vi fik ikke en krone i løn, hverken for de 6 ugers slid under selve ø-lejren eller for forlejren eller efterlejren, for ikke at sige planlægning, konceptudvikling osv. osv. Det er nok meget typisk, både for indstillingen i 70-erne i forhold til i dag, og for mig - og os.

Forskellige tegninger fra arbejdet med Lyø mølle i 1970

Tegning fra møllens kværne fra 1970. Jeg medbragte ikke fotografiapparat dengang, da vi jo sejlede meget rundt i åbne både, hvor alt ind imellem blev totalt vådt. Møllen var jo også ret utæt – for ikke at sige de telte, vi sov i.

Skitse fra Lyø landsby – efter træerne at dømme tegnet om sommeren – formentlig i 1970.

Vi har et udtryk, *ildsjæle*, der dækker mennesker, der arbejder uegennyttigt for fællesskabet eller samfundet. Men hvis man møder ildsjæle i dag eller læser om dem i medierne er det altid gråhårede mænd og kvinder – på vores alder.

Vi var omkring 20 år i 1970. Vi var unge, jeg faktisk meget unge. Hvor er de tilsvarende unge i dag, der går i gang med store ulønnede fællesprojekter, for fællesskabets skyld og for at motivere andre. Det skal ikke lyde som en sur gammel mand, men jeg undrer mig bare lidt.

Som nævnt ovenfor er jeg også, når jeg nu ser tilbage efter de 40 år, ret rystet over, at vi gik i gang med at restaurere en muret vindmølle, der var så langt nede, rent fysisk og teknisk, som tilfældet var. En tilsvarende mølle ville i dag uden tvivl få dødsstødet af mig som restaureringsekspert. Der skulle i hvert fald være en meget vægtig kulturhistorisk, arkitektonisk eller bevaringsmæssig begrundelse til stede, hvilket der hverken var dengang, eller i dag.

Jeg besøgte tilfældigvis møllen sidste år (sommeren 2009) og så her det meget sørgelige syn, der er et resultat af møllens indretning og brug som sommerhus, efter at vi forlod den. Det skal jeg ikke komme nærmere ind på her, for det skar faktisk i hjertet.

På den anden side er jeg, med min senere professionelle kompetence, bl.a. som bedømmer af mange bygningsstandsættelser, herunder murede vindmøller, meget imponeret over det arbejde, vi udførte på Lyø mølle i sommeren 1970. At komme op og se de omhyggeligt og fint afrensede jerndeale (hjul og aksler) der er omhyggeligt blymønjemalet, er et virkeligt særsyn.

Det samme gælder hatten og spånbelægningen herpå – som vi sømmede på, hængende i en 'bådsmandsstol' fra 'møllens sjæl' eller 'konge', det lodrette stykke tømmer af egetræ i midten af hatten. Der var en pragtfuld udsigt og det var projektets, lejrens og møllerestaurerings store clou, at vi nåede dette. Det var også den bedste uge af de 8 ugers 'sommerferie' og Lyø-lejr den sommer. Naboerne kom og serverede mad for os, fordi de kunne se, at vi havde ret travlt med at blive færdige, inden efteråret og vinteren.

70'er holdet forlod Lyø

Efter Lyø-lejren kom der et mærkeligt déjà-vu i form af at alle mulige for os fremmede mennesker begyndte at 'stjæle' hele projektet, og den pænt store succes det havde været, fra os. Det viste sig at Statens Naturfrednings- og Landskabskonsulent skulle være primus motor i projektet fremover. Vi var ikke ønskede længere.

Jeg deltog i forskellige møder med diverse nye mennesker, der nu ville bestemme over, hvad der skulle ske med Ø-Lejrene næste år, i 1971 og frem. Det var en surrealistisk oplevelse. Vi 'gamle' blev fremstillet som 'gammeldags', uprofessionelle og helt ude af trit med samfundet. Nu skulle alle f.eks. have løn. Det frivillige arbejde var umoderne. Et professionelt kontor, Ø-lejr-kontoret, skulle organisere lejrene. Det med at have arbejdsopgaver, at lave noget praktisk på

Ø-Lejrene var også yt. Man skulle komme hinanden ved og have småaktiviteter som brikvævning, batik, perleplader og hvad ved jeg.

Hele Lyø-70-holdet forlod projektet og vi kastede os snart over et nyt projekt, nemlig bygningen af en 18 meter lang krigskano af lindetræ fra tidlig jernalder, den såkaldte Hjortspringbåd. Samarbejdspartneren var Vikingskibshallen i Roskilde, så vi vendte dermed tilbage til de historiske forsøg med skibe, træteknologi og værktøj.

Jeg var først på opmålings-kursus i Ærøskøbing i forsommeren og derefter på opmålingsrejse i Island hen over sommeren, så jeg var med til forberedelserne, men ikke så meget til selve bygningen af båden. Jeg nåede lige hjem til søsætningen fra Kællingehaven i Roskilde.

Efter ROAR LINDE-projektet i 1971 arbejdede 'Thjodhilde-Lyø-Roar Lindegruppen' sammen om en særudstilling på Vikingskibshallen i Roskilde om historiske forsøg med skibe, træteknologi og værktøj.

Da én fra gruppen, Sputnik, havde købt en gammel skonnert, Martha af Vejle, et næsten lige så 'sindsygt' projekt som Lyø Mølle, var vi alle sejlende med denne med til det stiftende møde for 'Træskibsejernes Sammenslutning (TS) i Roskilde i 1972. Men herefter spredtes gruppen for 'alle vinde' – dog havde vi, og har vi, stadig jævnlig kontakt.

Men i årene efter videreførte jeg selv konceptet med 'kultur-aktiviteter', som vi kaldte det dengang, men som jeg hellere vil omdøbe til fællesskabs-aktiviteter, i forskellige regier:

I Frederiksværk byggede vi to vikingskibskopier med frivillige, ulønnede spejdere i årene 1973-74 (IMME SÆRIMMER) og 1979-82 (IMME SKINFAXE).

Med 'kernen' fra isæt det sidste projekt - plus nogle flere – byggede vi, ligeledes som en fællesskabsaktivitet og ligeledes ulønnet en kopi af Skuldelev-3-skibet for Vikingskibshallen i Roskilde, den 14 meter lange ROAR EGE i 1983-84. Dette skib, der netop har fyldt 25 år, sejler vi stadigvæk med og har stor fornøjelse og fælles oplevelser med.

I 1990-91 byggede de samme folk, igen med mig som byggeleder (stævnesmed), en kopi af Skuldelev-5-skibet, den 16 meter lange HELGE ASK.

ROAR, HELGE og OTTAR kopier af tre af Skuldelev-skibene på Vikingskibsmuseet i Roskilde. Der går en ubrudt håndværksmæssig og holdningsmæssig lige linie fra disse tilbage til Skinfaxe og Særimmer, Lyø 70, Ny Hedeby, Imme Heidrun og Imme Gram.

Raadvad-Centeret, Nordisk Center til bevarelse af Håndværk, som jeg har brugt 20 år af mit liv på at bygge op, er også på mange måder et 'fællesskabsprojekt', på den måde dette projekt har været organiseret og ledet. I sidste ende handler bygningsrestaurering og bygningsbevaring også om at istandsætte og rekonstruere forvitrede, ødelagte eller forsvundne elementer. I den forbindelse er metoderne fra de historiske forsøg fra ens ungdom absolut gangbare. Så her er der absolut et 'barn' mere i denne linie.

Hartvig fortsatte også selv vikingeskibsbyggeriet på Friskolen i Rødning. Det blev til IMME SLEIPNER.

I årene 1985, 1989 og 1993 mødtes IMME GRAM og alle 'børnene' i form af en lille flåde på 7-8 vikingeskibskopier på den lille ø Barsø i Lillebælt til 'Vikingeskibsstævne'. Her mødtes mange af de 'gamle byggere' også igen. Vi kunne have valgt Lyø som samlingssted, men vi ønskede at samles mere for os selv på en mindre ø med en god naturhavn.

Én af mine talrige yngre kusiner fortalte for nogle år siden at hun i en årrække kom fast hver sommer på Ø-lejren på Lyø. Hun havde endda været så heldig at få fat i et eksemplar af Lyø-bogen fra den første Ø-lejr på stedet, hvilket var meget stort.

Jeg måtte så afsløre, at jeg havde været med til at få ideen til, organisere og afholde selvsamme første Ø-lejr på Lyø, og tilmed skrive bogen, samt at jeg var den heri omtalte 'Spuns'. (Jeg var iøvrigt ikke den eneste med et mærkeligt kælenavn dengang - Sputnik, Skrækkelige Olfert, Veje, Nak-Nak, Søjde, Skatte, Klir, Ostetyven m.fl). Der steg den fjerne fætter lidt i anseelse.

Ø-lejrene findes endnu - og oven i købet fortsat på Lyø og så vidt jeg kan se på 'nettet' ligger selve lejren på det samme sted som i 1970. Så om ikke andet, så

er der åbenbart skabt noget levedygtigt over 40 år her – af en lille flok entusiaster i 1970. Så et stort tillykke med det.

I 2008 var der ikke så meget at råbe hurra for da IMME GRAM, der var fast på besøg på Lyø-lejren hver sommer, totaltforliste og blev slået til vrag ud for Ø-lejren på Lyø.

Men der er måske en god mening i at den da 45 år gamle 'moder' til både Ø-lejrene, og et 'hav' af sejlene vikingskibs-kopier, endte sine dage netop her.

Intet holder jo evigt.

Søren Vadstrup

IMME GRAM fandt sit endeligt på Lyø i sommeren 2009.

Søren Vadstrup
Arkitekt m.a.a. Center for Bygningsbevaring i Raadvad
Vejlemosevej 52, 2840 Holte

-” Vi vil godt have lov at restaurere jeres mølle!!”

Da Wilhelm Møllegaard blev hentet op fra middagssøvn

Af Poul Hartvig

I eftersommeren 1969 blev T. Hartvig Nielsen, min far, kontaktet af daværende kulturminister K. Helweg-Petersen, om at være med til at lave nogle aktivitetslejre i forbindelse med Det europæiske Naturfredningsår 1970.

I Det Europæiske Naturfredningsår i Danmark deltog en lang række organisationer med forskellige aktiviteter, alle rettet på naturen: Natur og Ungdom, Nationalmuseet, Friluftsrådet, Dansk Ornithologisk Forening, Danmarks Naturfredningsforening, NOAH, Spejderorganisationerne, Danmarks Sportsfiskerforbund og Aktivitetslejrene, senere kaldet Ø-Lejrene.

Det samlede budget, afsat af Folketinget var på 500.000 kr., hvoraf Ø-Lejrene fik den største samlede andel på 100.000 kr. Af budgettet fremgår at 75.000 kr. var beregnet til aflønning af den daglige leder, sekretærhjælp i direktoratet, transport og kørsel samt diæter til embedsmænd.

Alt arbejdet med opbygning af lejrene samt lejerledelserne var frivilligt ulønnet arbejde.

Formålet med Ø-Lejrene beskrives i et referat fra et møde i Nationalkomiteen for Det Europæiske Naturfredningsår i 1970, afholdt på Christiansborg den 24. februar 1970, hvor skovrider Sten Bjerke, udtalte:

- Må jeg til slut nævne et enkelt af de projekter, som det i sommeren 1969 blev besluttet at etablere, nemlig et antal ungdomslejre. Formålet hermed er at engagere et stort antal unge i meningsfyldt beskæftigelse i naturen og derved engagere disse aktivt i en række opgaver i tilknytning til naturforvaltning, pleje af fredede arealer, vedligeholdelse af kulturværdier o.lign. Som ansvarlig for lejrene står statens naturfrednings- og landskabskonsulent, der som daglig leder har engageret førstelærer Hartvig Nielsen, Gram.”

Uofficielt var man fra politisk side noget bekymret for hvad Det Ny Samfund, Thylejren, der netop var etableret, kunne føre med sig, og man ville derfor prøve at etablere nogle lejre hvor der sammen med diskussioner om og afprøvninger af alternative samværsformer også kunne præge ungdommen til ansvarlighed over for naturen.

Og ikke mindst samle unge, hvor man kunne holde øje med at narkotika og hash ikke fik den store udbredelse. Dette ville så foregå på steder, hvor man kunne gribe ind mod narkotikaen, hvis den skulle finde vej ind i lejrene.

Folketingsmedlem Svend Erik Hovmand var fra ministeriet sat på som vejleder og ansvarlig for at rusmiddeloven blev overholdt.

Ø-Lejrene blev grundlagt og udformet ved at Hartvig Nielsen indkaldte en stor del af de unge og lidt ældre mennesker, som han gennem de senere år havde haft et godt samarbejde med gennem bla. spejderarbejdet.

Der blev afholdt et stort fællesmøde i Endrupskov Skole, hvor alle ideer blev kogt sammen til et fælles oplæg. Der blev hurtigt dannet nogle grupperinger os i mellem, der kunne enes om forskellige projekter.

Herunder den gruppe, der syntes det ville være en oplagt idé at lave en arbejdslejr omkring det at sikre, at Lyø Mølle kunne bevares for eftertiden. Der udskilte sig på samme måde andre grupper omkring ideer til andre lejeremner.

Lyø-lejren

Af mødereferater fra diverse fællesmøder fremgår det at vi i omkring Lyø-lejren nok var lidt mere "besværlige" med hensyn til hvordan vi ønskede at lejrformen og samværet i lejren skulle foregå.

Vi var vel hvad man i dag ville kalde lidt mere autonome, og havde ikke lyst til at alt skulle ensrettes og topstyres i alle lejrene. Samtidigt var vi mere målrettede med hvad det var, vi ville lave og hvordan det skulle foregå.

Jeg havde været på Lyø mange gange med vikingeskibet IMME GRAM, og dengang senest i sommeren 1969, hvor jeg sammen med Harry Kahl, min søster Ingelise Nielsen, Jan Hansen og Søren Vadstrup med et lille vikingeskib, IMME HEJDRUN, sejlede fra Langliniekajen i København til spejdernes korpslejr ved Åbenrå, medbringende korpslejrens officielle Dannebrogflag.

Ved vores anløb af Lyø gik vi, som jeg plejede, en tur op til møllen, og her græmmedes vi igen i fællesskab over møllens tilstand, og snakkede da om, at der burde gøres noget for at sikre Lyø Mølle fra helt at falde sammen, og at man i almindelighed burde værne noget mere om de gamle møller.

Vi snakkede tit om dette senere, og da vi fik nys om muligheden for at oprette disse aktivitetslejre, var vi ikke i tvivl om at vi ville forsøge at udforme et projekt, hvor vi kunne lave en slags arbejdslejr omkring en restaurering, hvor det samtidigt med at udrette et konkret stykke arbejde, skulle være sjovt at deltage.

I eftersommeren tog Harry, Ingelise, Kirsten og jeg derfor en tur til Lyø, hvor vi slog vores telte op ved møllen. Vi havde sat os for at undersøge om vi ville kunne redde møllen fra forfald, om hvem der var ejere, og om vi kunne få lov til at gøre det.

Selvom møllen så herrens ud, mente vi nok at vi kunne klare at få lavet et nyt tag, sat en omgang op og få gjort noget ved muren, så forfaldet kunne standses.

Vi bankede på døren ...

Vi fandt ud af at det var Wilhelm og Sara Møllegaard Jørgensen, der var ejere, og derfor bankede vi om eftermiddagen på deres dør.

Sara lukkede op, og lidt forlegne bad vi om lov til at komme indenfor for at snakke lidt om deres mølle.

Vi blev budt på kaffe, og Wilhelm blev hentet ud af sin middagssovn.

"Ja, vi vil godt have lov at restaurere jeres mølle" fremførte en af os.

Dyb tavshed.

"Hvordan, og hvad kommer det til at koste, - vi kan ikke bidrage økonomisk."

" Det kommer ikke til at koste jer en krone."

?????

Vi fortalte om muligheden med aktivitetslejrene, og at det så ud til at vi kunne skaffe alle midlerne til restaureringen gennem denne.

Inden vi gik derfra havde vi en aftale, også om en lejerplads på en mark nede ved stranden.

En fantastisk indstilling fra Sara og Wilhelm. Her stod vi, nogle ganske fremmede og unge, vi var 19, 20 og 21 år!

Økonomisk blev det sådan, at selve lejren hvor alle deltagerne boede, og hvor der også foregik andre aktiviteter end restaureringen af møllen, havde sit budget under Ø-Lejrene.

Lejerdeltagerne betalte 15 pr døgn, heraf skulle lejerlederen tilse at forplejningen skulle holdes på 8,20 kr. pr deltager pr døgn. Resten skulle dække alle udgifter til telte, toiletskure og hvad der ellers var. Lejren skulle økonomisk hvile i sig selv. (Til sammenligning var en håndværkerløn på det tidspunkt 12 - 13 kr. i timen, jeg fik som 4.års lærling 2,30 kr. pr time.)

Materialeudgifterne til restaureringsarbejdet blev afholdt af Nationalmuseets Mølleudvalg og Danske Møllers Venner, begge organisationer repræsenteret ved Nationalmuseets mølleekspert Anders Jespersen.

Tidligt i forløbet, efter at have snakket med Wilhelm og Sara, fik vi kontakt til Anders Jespersen, der støttede os meget, og skaffede de økonomiske midler til restaureringen.

Under mine undersøgelser og studier af hvad en mølle egentlig er, og hvordan man skulle udføre restaureringen, havde jeg mange gange kontakt til Anders Jespersen. Jeg selv var "kun" en bådebyggerlærling med knapt et år tilbage af læretiden.

Mine egne oplevelser

Lejren gik fantastisk. Vi startede op med en forlejr i påsken, hvor vi fik lavet en god del, og fik et bedre overblik over opgaverne.

Det viste sig, at jeg havde undervurderet murerarbejdet på mølletårnet ganske meget.

Søren Vadstrup fik skaffet kontakt til nogle murere, der ville være med som lejrdeleagere, og som indvilligede i at sætte andre unge i gang med dette arbejde. Jeg selv, der var "Teknisk chef" tog mig mest af tømmerarbejdet og den øvrige istandsættelse indvendigt ud over koordineringen af den overordnede planlægning.

Vi havde sat som mål at standse forfaldet og få en ny hat på møllen. Vi nåede ikke det hele den sommer, men vi fik udskiftet en stor del af den forfaldne facade, og vi fik sat et nyt tag på hatten og udskiftet krøjebukken. Indvendigt fik vi ryddet op og gjort rent for mange års støv og skidt, skiftet nogle lofter og kalket væggene.

De sidste tagspån satte Søren og jeg op i ugen efter den sidste lejruge, hvor de øvrige fra vores ledergruppe tog lejren ned og pakkede den væk.

Blod og blyhagel

Under arbejdet med tagspånene sad jeg ude på hatten i en bådsmandsstol, der med et langt reb var gjort fast til hjerteklodsens på hatten (det spir der rager op over taget). De enkelte tagspåner skulle tilpasses hinanden med et skarpt stemmejern. På et tidspunkt smuttede stemmejernet og der kom en grim flænge hen over min venstre tommeltot.

Søren gik inde i møllehatten og skulle stikke tagspåner, søm osv. ud til mig. Jeg bad ham løbe ned efter forbindingskassen. Han ville dog se hvad jeg havde lavet. Det ville jeg i første omgang ikke vise ham, for han havde det ikke så

godt med at se blod. Han fik dog alligevel lov at se, og besvime da også med det samme. Så kunne jeg sidde der uden på møllen og klemme såret sammen til han vågnede op og kunne hente forbindingen. Der var kun ham og jeg på møllen.

Den sidste nat arbejdede Søren og jeg igennem og var færdige først på formiddagen.

Det var d. 16. august 1970. Tidligt om morgenen, og da det blev lyst, føg blyhagl om ørerne på os oppe på hatten, - vi riggede et hvidt flag til og fortsatte. Det viste sig, at det bare var andejagten der var gået ind!

Hårdt, men sjovt

Det var en hård sommer, men også sjovt, -rigtigt sjovt. Det viste sig at en stor flok unge mennesker KUNNE udføre en "næsten håbløs" opgave, som det var.

Der var mange diskussioner undervejs om hvorfor det netop skulle udføres på den måde jeg som chef havde anvist, og ofte fandt vi i fællesskab da også bedre eller nemmere løsninger. Det var lærerigt for mig, og forhåbentligt også for de andre deltagere.

Professionelt tog jeg til mig, at når man uddelegerer arbejdet går det bedst, og at når man anviser en udførelse eller metode som man ønsker anvendt, er det uhyre vigtigt at fremlægge hele resonnementet man har gjort sig, og ikke kun resultatet.

Jeg har haft megen glæde af den erfaring mens jeg gennem 15 år havde mit eget firma med op til 35 ansatte, og senere hvor jeg har virket som formand og leder i mange større projekter, både som job og i det frivillige (idealistiske) arbejde jeg har deltaget i.

Under Ø-Lejren på Lyø fik jeg også en ny kæreste. Vi har nu været gift i 37 år.

Vi blev aldrig færdig

Ved det efterfølgende evalueringsmøde på Lyø, hvor lejrens og arbejdets videre skæbne skulle afgøres, kom diskussionerne meget til at omhandle ejendomsret, og hvordan man kunne sikre, at det store arbejde vi som frivillige havde udført, ikke bare skulle kunne omsættes af møllens ejere.

Jeg havde en aftale med Wilhelm og Sara om at de ikke uden videre kunne sælge møllen fra gården, og at de ikke ville profitere på vores arbejde. Det var godt nok for mig. Jeg kunne ikke komme nogen vegne med mine synspunkter og kom til at fremstå alene som en tosset idealist.

Da det altid har været min holdning, at de der vil og kan arbejde med en sag, og har demokratisk flertal for sagen, er dem, der bestemmer.

Derfor så jeg ingen anden udvej, end at trække mig helt fra Ø-Lejren og restaureringen af Lyø Mølle, selvom jeg havde den opfattelse, at jeg derved svigtede Møllegaard-familien og Møllen.

Poul Hartvig

Lyø Kultur- og Besøgscenter og Lyø Lokalhistoriske Arkiv takker Søren Vadstrup og Poul Hartvig for deres store arbejde med at beskrive Ø-lejrens første år og finde fotos og tegninger frem fra gemmerne. Materialet indgår nu i Lyø Lokalhistoriske Arkiv.

Juni 2010.